

УДК 37.091.212.3:811.161.2

К. Колесник,
викладачка кафедри методики
викладання навчальних предметів,
комунальний заклад «Житомирський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради
e-mail: klavdiyai@ukr.net

Розвиток креативного потенціалу філологічно обдарованих учнів (на прикладі творчих завдань до Міжнародного мовно- літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка)

У статті досліджено питання підготовки та проведення щорічних обласних етапів Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка в Житомирській області, окреслено концепцію та мету проведення III етапу конкурсу, проаналізовано тематику типових завдань, зосереджено увагу на формуванні творчих здібностей учнів, вихованні самостійного критичного мислення, саморефлексії й самоконтролю, відповідальності за власне життя і здійснення життєвого вибору. Розроблено й представлено зразки творчих конкурсних завдань із урахуванням наукових праць та рекомендацій сучасних педагогів щодо підготовки навчальних завдань.

У 2023 році в Житомирі відбувся III етап XIV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Зазвичай конкурс проводиться на базі комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради. Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України № 1 / 16286-23 від 20. 10. 2023 р. було створено оргкомітет та журі, підготовлено завдання та критерії оцінювання творчих робіт. Як і передбачено концепцією конкурсу, творчі завдання охоплюють теми, пов'язані з культурою, мораллю, духовними цінностями українського народу [4]. Творчі завдання для учнів середніх шкіл розробляють фахівці з урахуванням чинних програм, рекомендацій Міністерства освіти і науки України, досвіду проведення попередніх конкурсів у Житомирській області та щорічних підсумкових (четвертих) етапів конкурсу, найкращих практик провідних учителів української мови та літератури.

Завершуючи всеукраїнський етап конкурсу у 2022 році, Дмитро Дроздовський зазначив, що під час перевірки конкурсних робіт журі пережило дні «розкошування в українському слові», і чітко визначив мету проведення конкурсу: «Працюємо, щоб за нами ішли ті, хто живе словом Шевченка» [5].

Якщо зважати, що минулого року на всеукраїнському етапі журі перевірило 675 підсумкових робіт і відзначило переможців на державному рівні, то справді можна стверджувати, що серед учасників конкурсу зростає молоде й цікаве покоління.

Завдання для обласного етапу конкурсу передбачають: розвиток креативних здібностей учнів, уміння чітко й аргументовано висловлювати власну думку щодо тих чи інших реалій минулого й сьогодення, патріотичне виховання молоді, заохочення до різносторонньої, конструктивної взаємодії з людьми та гуманне ставлення до довкілля, захоплення красою природи й людини, любов до рідного краю і дому, уважне ставлення до батьків, усвідомлене розуміння свого призначення й ролі у формуванні української держави.

Упорядники завдань розуміють, що високі вимоги до конкурсних завдань є важливим чинником для підвищення кваліфікації вчителів, тож рівень завдань, розроблених для учнівських конкурсів, є орієнтиром для педагогів-словесників, які виховують молоде покоління. Роль учителя, який здійснює вплив на формування особистості учня, передбачає кілька компонентів: мотиваційний (мотивація власної професійної діяльності), когнітивний (обізнаність у сфері професійних цінностей), емоційно-вольовий (здатність брати на себе відповідальність, здатність до рефлексії, самостійність, самоконтроль, здатність до самовдосконалення) [2: 172].

Як наголошують науковці, «протягом останніх років відбулися кардинальні зміни в системі освіти, зокрема перехід від використання традиційних методів оцінювання для перевірки та підтвердження знань, умінь і навичок учнів до набагато ширшого кола методів та ідей накопичення “доказів навчальної діяльності”» [1: 144]. Серед інструментів оцінювання системи цінностей та уявлень, які призначені для допомоги вчителям у формуванні поглядів, переконань, цінностей у гуманітарній сфері, ефективними можуть стати: підготовка питань до автора/читача/героя; створення профілів головних героїв; етичні дилеми; саморефлексія; автобіографічні замальовки, які дозволяють оцінити власний успішний досвід [1: 145]. Усі ці рекомендації до навчання, виховання та оцінювання здобутків учнів враховано під час підготовки конкурсних завдань.

Залежно від вікової групи, конкурсанти отримують завдання поміркувати й висловитися щодо важливих питань суспільного життя, спілкування, взаємодії з іншими людьми, уміння формулювати власну думку, аргументувати її, але водночас і провадити діалог, приймати погляд іншого, виробляти власне ставлення до чужої позиції: «У поезії „Молитва” Тарас Шевченко звертається до Бога з проханням: *«Мені ж, о Господи, подай / Любити правду на землі / І друга щирого пошли»*. Яким, на вашу думку, повинен бути друг? Чи стали ви для когось справжнім другом? Чому ви так вважаєте?» (5 кл.). Спостерігаємо також виховний елемент конкурсних завдань, які ставлять за мету виявити у молоді потребу поважати старших, розуміти важливість сімейних цінностей: «Прочитайте фрагмент поезії Тараса Шевченка: *«Сидить / Неначе й досі сивий дід / Коло хатиночки і бавить / Хорошее та кучеряве / Своє маленькеє внуча»*.

Подумайте, як можна виявити повагу до стареньких людей. Якщо маєте бажання, розкажіть про своїх дідуся чи бабусю» (7 кл.); «У свій Буквар Тарас Шевченко умістив «Думу про пирятинського поповича Олексія». Потрапляючи в бурю на морі, Олексій говорить: *«Коли б мене сая / Хуртовина злая / В морі не втопила, / Од смерті молитва боронила, / То знав би я отця і матір шанувати, поважати!»*. Напишіть твір на тему «Шануймо батьків своїх» (8 кл.).

Спираючись на сучасне розуміння творчої особистості та її здібностей, автори завдань звертають увагу на розвиток спостережливості, розвиненої уваги, доброї пам'яті, фантазії, легкості та розкутості асоціацій, гнучкості мислення, дотепності, відчуття мови, працездатності [3], зосередженості на досягненні мети та стійкості в отриманні результату, внутрішньому прагненні до успіху.

Розробники конкурсних завдань ставлять за мету вийти за межі шкільної програми, хоч і спираються на неї в основі, спонукають учнів і вчителів, які виховують майбутніх конкурсантів, розширювати пізнавальні інтереси, вдаватися до пошуку інформації, розвивати науковий підхід та критичне мислення під час здобуття й аналізу інформації та формулювання власної думки і власної позиції щодо обговорюваних питань. Згідно із твердженнями педагогів-методистів, основними стадіями критичного мислення є виклик, осмислення та роздуми [6], тож методична модель пізнавального процесу в контексті розвитку критичного мислення передбачає відповідні етапи та дії учнів:

1. Виклик – учні аналізують свої знання з теми, демонструють первинні знання.
2. Осмислення – безпосередньо вступають у контакт з інформацією (читають, слухають, досліджують).
3. Роздуми (рефлексія) – привласнюють інформацію, переказують своїми словами, висловлюють власні думки, аргументують їх, обмінюються своїми ідеями з іншими [6: 74–75].

Вважаємо, що наведені тут етапи розвитку критичного мислення є вдалою моделлю для формування власного учнівського висловлення, тож питання сформульовано так, щоб учасники слідували за цими етапами й розвивали самостійне мислення.

Замислюючись над завданнями, метою та цілями кожного обласного етапу конкурсу, спонукаємо учнів до пошуку зв'язків між сучасними, історичними, культурними, суспільними, освітніми, мистецькими явищами та творчістю, світоглядом Тараса Шевченка, й думками, висловленими ним ще у ХІХ столітті, заохочуємо до роздумів над тим, чому ці питання так само актуальні в наш час чи з яких причин втратили свою актуальність, як змінюється суспільний запит на порушені поетом проблеми: «У „Подражанії 11 псалму” Тарас Шевченко розгортає страшну картину міжлюдських стосунків: *«Мій Боже милий, як то мало / Святих людей на світі стало. / Один на другого кують / Кайдани в серці. А словами / Медоточивими устами / Цілюються і часу ждуть, / Чи швидко брата в домовині / З гостей на цвинтар понесуть»*. Поясніть метафоричність цього уривка. У чому полягає нездоровий характер

таких взаємин? Укладіть власний «етичний кодекс», який регламентує людські стосунки» (11 кл.).

Так, для роздумів про феномен творчості Тараса Шевченка широко використовуємо висловлення відомих українських культурних діячів: П. Куліша, У. Самчука, І. Огієнка, Леся Танюка, Яра Славутича, Б. Рубчака, В. Пахаренка, Г. Клочека, Л. Костенко, Л. Тарнашинської, П. Білоуса, А. Лісовського та ін. Прагнемо розгорнути перед конкурсантами глибину й різноманітність думок і осмисленого, шанобливого ставлення до постаті Тараса Шевченка.

Формулюючи конкурсні завдання, звертаємося до поетичної та прозової спадщини Тараса Шевченка, драматургії, листування, щоденників, а також живопису. Серед завдань з'являються такі, що спонукають учнів описати зображене на полотні, поділитися своїми враженнями, уявити, що передувало зображеному чи як міг розвиватися показаний на картині сюжет, вигадати історію, спираючись на основний мотив картини тощо. Багато митців використовують шевченківські мотиви у власній творчості, тож, представляючи репродукції картин С. Караффи-Корбут, В. Седяра, О. Шупляка, Ю. Журавля, А. Макаренка чи екслібриси І. Крислача, пропонуємо учням поміркувати, ілюстраціями до яких творів Тараса Шевченка могли б бути ці картини, яким є їхній настрій та колористика, які почуття вони викликають, чому вражають і зворушують, завдяки чому утримують зв'язок із тематикою й проблематикою творів поета та як показують самого Шевченка в баченні художника, як уловлюють його типові, усіма впізнавані риси особистості й характеру, чи відповідають на виклики сучасності й чому знайшли відгук у сучасного українця: «Розгляньте портрет Тараса Шевченка, виконаний сучасним українським художником Юрієм Журавлем. Які елементи оздоблюють його? Чому? Що вони символізують? Із чого видно, що художник має власний почерк і власний погляд на постать Тараса Шевченка. Яким із цього портрета постає поет? Чому ви так думаєте?»

Спонукаючи конкурсантів здійснювати аналіз репродукцій картин, ставимо за мету актуалізувати різні рівні сприймання мистецтва й прекрасного: зоровий, слуховий, тактильний, чуттєвий; поглиблювати навички спостереження за власними почуттями й емоціями; вміти знаходити спільне й відмінне, загальне й конкретне чи особисте; класифікувати, синтезувати, робити висновки; вбачати основну ідею та підтекст; здійснювати інтерсеміотичний переклад із однієї знакової системи на іншу; заохочувати до власної творчості.

Неодмінним у естетичному вихованні молоді є звернення до різних видів мистецтва. Тому створюємо завдання, спрямовані на виявлення дитячих здібностей у різних мистецьких сферах, такі, що пропонують побачити зв'язок мистецтва слова з музикою, живописом, скульптурою та відчути їхній вплив на емоційну сферу особистості: «Уявіть, що вам потрібно присвятити Тарасові Шевченку картину (пісню, поезію, скульптуру, мультиплікаційний фільм тощо). Яким був би ваш витвір? Чому?» (8 кл.).

Аналіз конкурсних завдань до III етапу Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, який організовано в Житомирській області упродовж 2010–2023 рр., свідчить, що їхні автори спираються на програмні вимоги, враховують вікові особливості конкурсантів, з повагою ставляться до їхнього досвіду, почуттів та творчого потенціалу. Завдання спрямовані на розвиток творчих здібностей дітей, уміння вибудовувати тексти різних видів і стилів, аргументовано доводити власну думку, конструювати різні варіанти перебігу подій, давати оцінку життєвим явищам. Спираючись на культурний досвід предків, сучасна особистість повинна враховувати взаємозв'язок культур, розуміти важливість прекрасного, аналізувати історичні події, враховувати колишні реалії й реалії сьогодення та вміти їх погоджувати. Окремі завдання мають ігровий характер і є гарною нагодою випробовування й виконання окремих суспільних ролей, продумування їх, передбачення результатів та наслідків дій, уміння визнавати й виправляти помилки.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрійчук О., Харченко Г. Інструменти формувального оцінювання в діяльності вчителя гуманітарних предметів. *Українська полоністика*. 2021. № 19. С. 143–150.
2. Давидюк М., Подуфалова К. Технологія формування професійної відповідальності майбутнього вчителя. *Українська полоністика*. 2021. № 19. С. 168–176.
3. Колесник К. І., Білоус П. В., Павлінчук Т. І. Розвиток креативного потенціалу філологічно обдарованих учнів : метод. рек. щодо підготовки учнів до мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Житомир, 2015. 36 с.
4. Лист Міністерства освіти і науки України № 1 / 16286-23 від 20. 10. 2023 р. «Про проведення XIV міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка».
5. Перевірено роботи фіналістів XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/2023/03/07/perevireno-roboty-finalistiv-khiii-mizhnarodnoho-movno-literaturnoho-konkursu-uchnivs-koi-ta-students-koi-molodi-imeni-tarasa-shevchenka/> (дата звернення: 18.11.2023).
6. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект : посіб. для вчителів і студентів. Київ : СПД Богданова А. М., 2007. 220 с.